

מחובר ומחוסר קציצה

מקורות – (א) גיטין כא. משנה וגמרא, רש"י ד"ה אין כותבין; רמב"ם הל' גירושין פ"א ה"ו; ירושלמי גיטין פ"ה ה"ג; רמב"ן ד"ה יצא זה; רשב"א כא: ד"ה מתניתין, מיוחס לריטב"א ד"ה אין כותבים; רא"ש פ"ב סי' כא; ר"ן י. בדפי הר"ף ד"ה יצא זה.

(ב) חולין טז., מאירי טו: ד"ה וזהו ביאור המשנה; שולחן ערוך יורה דעה ו', ב, רעק"א על אתר; 'אור זרוע' סי' תשל"ח; חולין קכז; רמב"ם הל' שבת פ"ח ה"ד, תוספות שבת קג: ד"ה במחובר.

"אין כותבין במחובר לקרקע. כתבו במחובר, תלשו וחתמו ונתנו לה – כשר"
(משנה גיטין כא:)

המשנה קובעת שאין לכתוב גט במחובר לקרקע. הגט כשר בדיעבד אם הכתיבה בלבד הייתה במחובר, ואילו החתימה הייתה בתלוש. הגמרא דנה בשאלה האם די בכך שהחתימה תהיה בתלוש כדי להכשיר את הגט בדיעבד, או שגם תורף הגט צריך להיכתב בתלוש. על כל פנים מוסכם בגמרא, שאם הגט כולו נכתב ונחתם במחובר – הוא פסול אף בדיעבד.

הראשונים הסבירו את יסוד הפסול בדרכים שונות. רש"י (ד"ה אין כותבין) מקשר זאת לדין נוסף, שהופיע בסוגיה דלעיל. במשנה הקודמת (יט.) נאמר, שאפשר לכתוב גט לאישה על קרן של פרה, ולתת לה את הפרה. הגמרא מקשה, מדוע צריך לתת לאישה את הפרה כולה, והרי אפשר לקצוץ את הקרן ולתת אותה במנותק מהפרה:

"אלא קרן של פרה, ליקצייה וליתביה לה?
אמר קרא: זכתב ונתן לה – מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתנה, יצא זה שמחוסר כתיבה קציצה ונתנה"

(שם).

הגמרא לומדת מהפסוק, שכתבת הגט ונתניתו חייבים להוות רצף אחד. אילו הבעל היה קוצץ את הקרן מהפרה לאחר כתיבת הגט – קציצה זו הייתה קוטעת את הרצף בין הכתיבה לנתנה. גט כזה נחשב בשעת הכתיבה ל"מחוסר קציצה", והוא פסול לגירושין. לעומת זאת, אם הבעל איננו קוצץ את הקרן אלא נותן לאישה את הפרה

כמות שהיא – הרצף בין הכתיבה לנתינה נשמר, והגט איננו פסול משום מחוסר קציצה.

רש"י (ד"ה אין כותבין) מבין, שהפסול של גט מחובר נובע מדין מחוסר קציצה. כיוון שאי אפשר לתת לאישה את הגט כל עוד הוא מחובר, מן הסתם הבעל יקצוץ אותו לפני הנתינה. קציצה זו תקטע את הרצף שבין הכתיבה לנתינה, ולכן הגט נחשב מחוסר קציצה. כך משתמע גם מהרמב"ם, שמביא להלכה רק את הדין של מחוסר קציצה (הל' גירושין פ"א ה"ו), ואינו מזכיר בשום מקום את הפסול של מחובר כפסול עצמאי.

ראשונים אחרים סברו שפסול מחובר הוא דין עצמאי, ואיננו קשור לדין מחוסר קציצה. במסגרת הכיוון הזה, קיימים מספר מקורות אפשריים לפסול מחובר בגט. מקור אחד מופיע בירושלמי בפרקנו:

"מה טעמא דרבנין? ספר – מה ספר שהוא בתלוש, אף כל דבר שהוא בתלוש"
(ירושלמי גיטין פ"ב ה"ג).

הירושלמי מקשר את דין משנתנו לדברי רבי יוסי הגלילי, שהובאו בסוף המשנה הקודמת (י"ט). רבי יוסי הגלילי סובר, שאי אפשר לכתוב גט על גבי בעלי חיים או אוכלים. בגמרא (כ"א:) מבואר, שרבי יוסי הגלילי לומד את שיטתו מהכתוב "ספר כריתות". לדעתו, אוכלים ודברים שיש בהם רוח חיים אינם יכולים להיחשב לספר.

לפי הירושלמי, גם חכמים במשנתנו מודים שהכתוב "ספר" מלמד אותנו על דרישות מסוימות מהחפצא של הגט, הנחוצות כדי להגדיר אותו כספר. המחלוקת היא רק בפרטי הדרשה – האם ממעטים אוכלים וכל דבר שיש בו רוח חיים, או דברים המחוברים לקרקע. הלימוד של פסול מחובר מ"ספר" מופיע גם בתוספתא (פ"ב ה"ו) ובספרי (דברים רס"ט) בשם רבי יהודה בן בתירא.

בשיעור בעניין דיני כתיבת הגט ראינו, שקיימות גישות שונות בשאלה האם להלכה החפצא של הגט מוגדר כספר¹. ישנם פוסקים המקבלים להלכה דרישות מסוימות ביחס לגט הנובעות מדין ספר. זוהי דעתו של ה'משכנות יעקב' (אבן העזר סי' כ"א), הפוסק שכתובה דקה פסולה בגט. גם התוספות (לעיל כ: ד"ה ספר) מסבירים, שהדין של "ספר אחד ולא שני ספרים" בגט נובע מדיני ספר, הקיימים גם בגט.

מאידיך, הרושם הפשוט העולה מסוגייתנו הוא שחכמים חולקים באופן יסודי על רבי יוסי הגלילי, ולדעתם גט איננו נחשב לספר כלל. בעוד שרבי יוסי הגלילי לומד מהפסוק "ספר" דינים מסוימים ביחס לחפצא של הגט, חכמים סוברים שהמילה "ספר" איננה מלמדת אותנו על החפצא של הגט אלא על תוכנו – "ספירת דברים בעלמא". כך כותבים גם התוספות (לעיל כ: ד"ה לא צריכה), המסבירים על פי זה מדוע אין צורך שהאותיות בגט יהיו מוקפות גוויל².

לפי ההבנה הזו, אי אפשר לקבל את דעת הירושלמי שפסול מחובר נלמד מהכתוב "ספר". לאור זאת הציעו הראשונים כיוונים נוספים להסביר את יסוד הפסול, המתיישבים עם סוגיית הבבלי. הסבר אחד מציע הרשב"א על אתר:

"ויש מפרשים משום דכתיב זנתן בידה' – דבר הניתן מיד ליד, דהיינו תלוש" (רשב"א גיטין כא: ד"ה מתניתין).

דברים דומים כותב גם המיוחס לריטב"א:

"משום דבעינן לקיומיה קרא כפשטיה, דכתיב זנתן בידה' – אי אפשר אלא בתלוש, שאי אפשר לתת דבר מחובר בידו של חבירו ממש אלא אם כן קוצצו" (והמיוחס לריטב"א כא: ד"ה אין כותבים).

הרשב"א והמיוחס לריטב"א שניהם לומדים את הפסול מהפסוק "ונתן בידה'". אולם, נראה שקיים הבדל משמעותי בין שתי השיטות. לפי הרשב"א, פסול מחובר הוא פסול בחפצא של הגט. העובדה שצריך לתת את הגט מלמדת אותנו מהם מאפייניו: הגט צריך להיות חפץ שאפשר לתת אותו מיד ליד. בכך דומה ההסבר של הרשב"א למקור שמביא הירושלמי, שלפיו דין מחובר הוא דין בהגדרת החפצא של הגט כספר.

במיוחס לריטב"א, לעומת זאת, משתמע שדין מחובר איננו דין בחפצא, אלא דין בתהליך הגירושין. כדי לגרש אישה צריך לבצע מעשה נתינה, ואי אפשר לעשות זאת בדבר המחובר לקרקע. לפי הסבר זה קיים דמיון מסוים בין דין מחובר לדין מחוסר קציצה, שגם הוא עוסק בתהליך הגירושין ולא בהגדרת החפצא של הגט.

2 יש לציין שבספרי שם לומדים מהמילה "ספר" גם את הדין הקובע שיש לכתוב את הגט בדבר של קיימא. לא מצאנו חולקים על דין זה, ומאידיך לא ידוע על שום מקור מקראי אחר עבורו מלבד פסוק זה.

הבדלים בין מחובר למחוסר קציצה

כפי שראינו עד כה, ישנם ראשונים הסוברים שקיימים שני דינים שונים ביחס לגט המחובר לקרקע: פסול מחובר, ופסול מחוסר קציצה. לפי חלק מהראשונים קיים הבדל מהותי באופיים של שני הדינים האלה: פסול מחובר הוא דין בהגדרת החפצא של הגט, ואילו מחוסר קציצה הוא דין בתהליך הגירושין. ניתן להצביע על מספר נפקא מינות מעשיות בין שני הדינים האלה.

מכיוון אחד, עשויים להיות מקרים שבהם הגט איננו נחשב מחובר לקרקע, אך עדיין יש בו משום מחוסר קציצה. זהו כנראה המצב במקרה של גט על גבי קרן של פרה, שאותו הזכרנו לעיל. הגמרא מסבירה שגט כזה פסול רק במקרה שהבעל קוצץ את הקרן ונותן אותה לאישה במנותק מהפרה, משום מחוסר קציצה. אם הבעל נותן לאישה את הפרה כולה – הגט כשר, כפי שמפורש במשנה.

מדוע במקרה כזה הקרן איננה פסולה לגט משום מחובר? הסיבה לכך היא פשוטה, ולמעשה מפורשת במשנתנו. דבר מחובר פסול לגט רק כאשר הוא מחובר לקרקע. הקרן של הפרה איננה מחוברת לקרקע אלא לגוף הפרה, ולכן מבחינת החפצא אין כל בעיה להשתמש בה לגט. הבעיה מתעוררת רק כאשר הבעל קוצץ את הקרן מהפרה. הקציצה קוטעת את הרצף שבין הכתיבה לנתינה ופוגעת בתהליך הגירושין, ולכן הגט פסול משום מחוסר קציצה.

העיקרון העומד ביסודו של הסבר זה הוא, שרק דבר המחובר לקרקע נחשב למחובר. עיקרון זה נתקל בבעיה מסוימת כאשר בוחנים אותו בתחומים אחרים בהלכה. כפי שנראה להלן, פסול מחובר מופיע במספר הקשרים נוספים בעולם ההלכה. בין השאר קובעת הגמרא (חולין טז), שאי אפשר לשחוט בסכין המחוברת לקרקע. בעקבות זאת פוסק המחבר בשולחן ערוך, שמי ששחט בשן או בציפורן של בעל חיים – שחיטתו פסולה:

”השוחט בדבר המחובר לקרקע, או לגוף, כגון צפורן ושן המחוברין בבהמה – שחיטתו פסולה”

(שולחן ערוך יו"ד ו, ב).

רבי עקיבא איגר בחידושויו על אתר (ד"ה כגון צפורן ועיין עוד בשו"ת רע"א מהדורא קמא סי' נא) תמה על פסק השולחן ערוך. הוא טוען, שפסול מחובר קיים דווקא בדבר

המחובר לקרקע. לפי הדעה הסוברת שאדם הוקש לקרקע³, ניתן ליישם את הפסול גם ביחס לציפורן של אדם, המחוברת לגופו. אך בהמה לא הוקשה בשום מקום לקרקע. לכן, לדעת רבי עקיבא איגר, לא אמורה להיות כל בעיה בשחיטה בציפורן או בשן של בהמה, ואין זה נחשב למחובר.

כיצד ניתן ליישב את דעת המחבר? האחרונים הסבירו, שאמנם דווקא אדם הוקש לקרקע ולא בהמה. אולם, הפסול איננו בדבר המחובר לקרקע דווקא, אלא בכל דבר המחובר. משום כך שן וציפורן המחברים לבהמה פסולים לשחיטה, אף על פי שהם אינם מחוברים לקרקע.

מכאן יש לחזור ולברר, מדוע קרן של פרה איננה פסולה לגט מדין מחובר. הצענו לעיל, שפסול מחובר קיים דווקא בדבר המחובר לקרקע. לאור שיטת המחבר בהלכות שחיטה, יש להציע הסבר אחר. ייתכן שגם בהלכות גיטין אנו פוסלים כל דבר המחובר, ולא דווקא מחובר לקרקע, כמו בהלכות שחיטה. אך קיים הבדל אחר בין המקרים. כאשר אדם נותן לאישה את הפרה מבלי לקצוץ את הקרן – הפרה כולה נחשבת כחפצא של הגט, ולא רק הקרן. במקרה כזה בוודאי לא תהיה בעיה של מחובר, כיוון שהפרה איננה מחוברת לשום דבר אחר. בהלכות שחיטה, לעומת זאת, סביר להניח שהבהמה כולה איננה נחשבת לסכין השחיטה. הציפורן או השן בלבד משמשים כסכין, ולכן כאשר הם מחוברים לגוף הבהמה – הם פסולים מדין מחובר.

עד כה ראינו מקרה אחד שבו קיימת, אולי, נפקא מינה בין מחובר למחוסר קציצה: דבר שאיננו מחובר לקרקע אלא לגוף הבהמה. דבר כזה אינו נחשב כמחובר, שהרי אפשר לתת את הבהמה כולה כמות שהיא, אך יש בו בעיה של מחוסר קציצה אם תולשים את הקרן. בכיוון ההפוך ניתן להצביע על מקרה שבו הגט איננו פסול משום מחוסר קציצה, אך עדיין ייתכן שהוא יחשב כמחובר. מקרה כזה נידון בהמשך הסוגיה אצלנו:

”על עלה של עציץ נקוב – אביי אמר: כשר, ורבא אמר: פסול.
אביי אמר: כשר, דשקיל ליה ויהיב ליה ניהלה. רבא אמר: פסול, גזרה שמא יקטום”
(גיטין כא-כב.).

לפי כל הדעות, אין בעיה עקרונית בגט הכתוב על עלה של עציץ נקוב. רבא מכשיר גט כזה לכתחילה, ואביי פוסל אותו רק מדרבנן, גזרה שמא יקטום. כל עוד הבעל איננו קוטם את העלה אלא נותן לאישה את העציץ כפי שהוא – הגט איננו נחשב למחוסר

3 עיין רמב"ם הל' טוען ונטען פ"ה ה"ב, קידושין ז. רש"י ד"ה שיש ותוס' ד"ה אם.

קציצה. זאת, אף על פי שהעלה נחשב כיונק מהקרקע דרך הנקב, וכאשר הבעל מטלטל את העציץ ונותן אותו לאישה – ניתן לראות זאת כתלישה של הצמח ממקומו⁴.

המיוחס לריטב"א בסוגייתנו (ד"ה אין כותבין) מביא ראיה מכאן כנגד השיטה הלומדת את פסול מחובר מהפסוק "ספר". לטענתו, אילו היינו סוברים שפסול מחובר הוא פסול בחפצא מדין ספר – היה עלינו לפסול גם עציץ נקוב, שגם הוא מוגדר כמחובר לקרקע. בסופו של דבר מסיק המיוחס לריטב"א שלפי הבבלי פסול מחובר איננו דין בחפצא, אלא פסול בתהליך הגירושין, ולכן עציץ נקוב כשר לגט. אך לפי הירושלמי, הלומד את דין מחובר מדין "ספר", מסתבר שגט עציץ נקוב פסול. זאת, אף על פי שאין בו בעיה של מחוסר קציצה, כיוון שטלטול העציץ איננו נחשב לקציצה.

חיתוך הקלף

הראשונים נחלקו בשאלה, האם ניתן לחתוך חלק מהקלף של הגט לאחר כתיבתו. רבנו תם ור"י פוסלים גט כזה, מדין מחוסר קציצה. לעומתם, רש"י והרשב"ם סברו שאין כאן בעיה של מחוסר קציצה, והגט כשר. הראשונים בסוגייתנו מביאים את הדעות השונות במחלוקת הזו, ודנים בהיבטים השונים שלה (עיין למשל רא"ש סי' כא-כב).

ניתן להסביר את דעת המכשירים בשני אופנים. ההסבר המקובל הוא, שחיתוך הקלף כלל איננו נחשב לקציצה. רק עקירת דבר ממקום גידולו נחשבת לקציצה, ולא חיתוך או חלוקה של עצם דומם. בדרך זו הסביר הרא"ש את שיטת הרשב"ם:

"פירש רשב"ם: דווקא בהני, כגון בעלי חיים ומחובר לקרקע שעוקר דבר מגידולו, חשוב מחוסר קציצה, אבל מידי אחרינא לא"

(רא"ש גיטין פ"ב סי' כא).

בדבריו של הרמב"ן (כא: ד"ה יצא זה) עולה סברה אחרת להכשיר גט שנחתך לאחר הכתיבה. הגמרא לא אמרה שקציצה פוסלת את הגט, אלא הגדירה את הפסול כ"מחוסר קציצה". לדעת הרמב"ן, הלשון "מחוסר קציצה" מתאימה דווקא במקרה שחייבים לקצוץ את הגט כדי לתת אותו, וללא קציצה אין כל אפשרות להשתמש בגט. במקרה של חיתוך הקלף ניתן היה לתת לאישה את הגט מבלי לחתוך אותו. לכן נראה לכאורה שגט כזה איננו נחשב למחוסר קציצה, גם אם בסופו של דבר חתכו אותו לפני

4 גם בהלכות שבת, המרים עציץ נקוב מעל גבי הקרקע חייב משום תולש (עיין ב"י אר"ח סי' של"ו ד"ה "ואסור").

הנתינה. זאת, אפילו אם נסבור שקציצה איננה דווקא בעקירת דבר מגידולו, וגם חיתוך הקלף נחשב לקציצה.

טענה זו של הרמב"ן מהווה קושיה על הראשונים הסוברים שחיתוך הקלף פוסל את הגט מדין מחוסר קציצה. אולם למעשה, יש מכאן קושיה כבר על דברי הגמרא עצמה. כפי שראינו, הגמרא אומרת שאם כתב גט על קרן של פרה וקצץ את הקרן – הגט פסול. לפי סברת הרמב"ן, ראוי היה שנכשיר את הגט הזה, כיוון שהבעל היה יכול להימנע מלקצוץ את הקרן ולתת לאישה את הפרה כולה. אמנם בפועל הקרן נקצצה, אך לא די בכך כדי להחשיב אותה **למחוסרת קציצה**, ולא ברור מדוע הגמרא פוסלת את הגט במקרה זה.

הרמב"ן מיישב, שהגדרת הגט כמחוסר קציצה תלויה בכוונתו של הבעל בשעת הכתיבה. אם בשעת הכתיבה התכוון הבעל לתת את הגט כמות שהוא – אין הוא נחשב למחוסר קציצה, אפילו אם בסופו של דבר הגט נקצץ. לעומת זאת, אם מלכתחילה הגט היה מיועד להיקצץ – הוא נחשב למחוסר קציצה כבר מרגע הכתיבה. אמנם ניתן היה לתת את הגט כפי שהוא, אך זהו מעשה נתינה שונה מזה שהתרחש בפועל. מעשה הנתינה של הגט הקצוץ, כפי שתכנן אותו הבעל, לא היה יכול להתקיים מבלי לקצוץ את הגט, ולכן הגט נחשב למחוסר קציצה.

בהתאם לתירוץ זה נוטה הרמב"ן לאמץ את שיטתו של רב האי גאון במחלוקת בעניין חיתוך הקלף. רב האי גאון (אוצר הגאונים כרך י' עמ' 40) סבר, שדינו של גט שנחתך חלק מהקלף שלו תלוי בכוונת הבעל. אם הבעל התכוון מראש לחתוך את הקלף לאחר הכתיבה – הגט פסול משום מחוסר קציצה. אם הבעל לא התכוון לחתוך את הקלף – הגט כשר, אפילו אם בסופו של דבר הוא נחתך.

גם אם נקבל את הסברו של הרמב"ן בעניין גט על גבי קרן של פרה, עדיין אין הכרח ליישם זאת ביחס לחיתוך הקלף. ניתן לקבל את החילוק של הרמב"ן דווקא במחוסר לקרקע ובבעלי חיים, אך לא במיטלטלין דוממים. זאת, אם נאמץ את שיטת הראשונים הסוברים שקציצה היא דווקא בעקירת דבר מגידולו. לפי הבנה זו, נוכל להכשיר גט שנקצץ בשני מקרים שונים: כאשר הקציצה לא הייתה מתוכננת מראש – הגט יהיה כשר משום שאיננו מחוסר קציצה, ואפילו בקרן של פרה; וכאשר הקציצה איננה עקירת דבר מגידולו אלא חיתוך בלבד – הגט יהיה כשר אפילו אם הבעל תכנן מראש לחתוך אותו, כדעת רש"י והרשב"ם בעניין חיתוך הקלף.

הר"ן בסוגייתנו עוסק גם הוא במחלוקת הראשונים בעניין חיתוך הקלף. ההסבר של הר"ן לשיטת המכשירים מעורר תמיהה, לאור הדברים שראינו:

"ואחרים כתבו דדוקא במחובר לקרקע, אי נמי בבעלי חיים, משום דהוה ליה כעוקר דבר מגידול, אבל בתלוש לא, דכיון דתלוש הוא – לא הואי מחוסר קציצה, שיכול ליתנו לה כמות שהוא, וכיון שכן כי גאזי מינה מידי – לא מפסיל. אבל מחובר, מפני שאי אפשר ליתנו לה אלא בקציצה – מקרי מחוסר קציצה. ובעלי חיים נמי, משום דדמי למחובר" (ר"ן גיטין י. בדפי הרי"ף ד"ה יצא זה).

הר"ן משתמש בלשון של "עקירת דבר מגידול", ומשתמע שהנימוק לדעת המכשירים הוא שחיתוך הקלף לא נחשב לקציצה. אולם, בהמשך דבריו מבואר שהנימוק הוא שונה: גם אם נחשיב את החיתוך כקציצה, הגט איננו פסול – משום שהוא איננו **מחוסר קציצה**. ניתן היה לתת לאישה את הגט גם ללא קציצה, ולכן הקציצה איננה פוסלת אותו, כפי שהסביר הרמב"ן.

כפי שראינו בדברי הרמב"ן, הסבר זה מעורר קושיה מהמקרה של גט על גבי קרן של פרה. גט כזה פסול, אף על פי שאפשר היה לתת לאישה את הגט ללא קציצה. הר"ן מתייחס גם למקרה זה, ומסביר שגט על גבי בעלי חיים גם הוא נחשב למחוסר קציצה, "משום דדמי למחובר". קשה להבין כיצד נימוק זה עונה על השאלה. העובדה שחלקי הגוף של בעלי חיים דומים למחובר אמנם מסבירה מדוע יש כאן **קציצה**, אך עדיין לא ברור מדוע יש כאן **מחוסר קציצה**. אמנם הקרן נעקרה מגידולה, אך כיוון שניתן היה לתת את הפרה ללא קציצה – הגט אמור להיות כשר, לפי דבריו של הר"ן עצמו באותו הקטע. צריך עיון כיצד הר"ן יתמודד עם קושיה זו.

מחובר שהתייבש

המיוחס לריטב"א בסוגייתנו עוסק בכתיבת גט על גבי עץ מחובר לקרקע שהתייבש:

"ומיהו בכותב הגט על האילן שמת – ודאי פסול, דאכתי חשיב מחובר"

(מיוחס לריטב"א גיטין כא: ד"ה אין כותבים).

הריטב"א מכריע שאילן שהתייבש נחשב מחובר, והגט הכתוב על גביו פסול. כמובן, הדיון בשאלה זו אמור לכלול התייחסות לשני הדינים: מחובר ומחוסר קציצה. ההכרעה ביחס לשני הדינים האלה איננה חייבת להיות אחידה. ייתכן שנחלוק על הריטב"א, ונכריע שאילן שהתייבש אמנם איננו נחשב מחובר, אך עדיין עקירתו תיחשב כקציצה, ולכן בשורה התחתונה הגט יהיה פסול, מדין מחוסר קציצה.

ה'אור זרוע' מדגיש את חשיבות היניקה מהקרקע לעניין דין מחוסר קציצה. במסגרת הדיון בשיטת הרשב"ם, המכשיר גט שנחתך ממנו קלף, מתייחס ה'אור זרוע' למקרה של עציץ שאינו נקוב, המופיע בגמרא:

”אבל בשאינו נקוב אפילו רבא מודה דכשר, שאפילו יקטום כשר, דהואיל ואינו יונק מן הקרקע – אינו מחובר, ולא מקרי מחוסר קציצה”

(אור זרוע סי' תשי"ח).

ה'אור זרוע' מסביר בשיטת הרשב"ם, שרק עקירת דבר מגידולו נחשבת לקציצה. מדבריו נראה, שעקירת דבר מגידולו היא רק במקרה של ניתוק צמח ממקור יניקתו. מכאן אפשר לדייק, שקציצה של אילן יבש, שכבר איננו יונק מהקרקע, לא נחשבת לקציצה. עקירת האילן הזה לא תפסול את הגט משום מחוסר קציצה, אף על פי שבפועל האילן מחובר לקרקע.

ניתן לדחות את הדיוק הזה מדברי ה'אור זרוע'. ייתכן שיניקה מהקרקע משמעותית דווקא ביחס לעציץ. העציץ מטבעו הוא מיטלטל, והגדרתו כמחובר נובעת אך ורק מהיניקה של הצמח שבתוכו מן הקרקע. כיוון שכך, אם העציץ איננו נקוב ואין יניקה – הוא אינו נחשב כמחובר. דברים אחרים, הנעוצים בקרקע באופן ישיר, יחשבו תמיד כמחוברים, ללא קשר לשאלת היניקה. על פי זה נוכל לפסול אילן שמת מדין מחוסר קציצה, אף על פי שהוא כבר אינו יונק, כיוון שעל כל פנים הוא נעוץ בקרקע.

מקור נוסף בעניין זה נמצא בהלכות שבת. הגמרא במסכת חולין עוסקת במעמדם של פירות שהתייבשו, בהלכות טומאת אוכלין ובהלכות שבת:

”דאמר רב חייא בר אשי אמר שמואל: תאנים שצמקו באיביהן מטמאות טומאת אוכלין, והתולש מהן בשבת חייב חטאת”

(חולין קכז:).

התאנים כבר התחילו להתייבש ולהצטמק, אך הן עדיין מחוברות אל האילן באיביהן. בהלכות טומאה, די בכך כדי שהתאנים האלה יחשבו כתלושות, ויוכלו לקבל טומאת אוכלין. אך בהלכות שבת התאנים האלה עדיין נחשבות מחוברות לקרקע, והתולש אותן בשבת חייב משום קוצר.

הגמרא עסקה בתאנים שצמקו, דהיינו שהתחילו להתייבש אך עדיין אינן יבשות לחלוטין. הרמב"ם בהלכות שבת (פ"ח ה"ד) פוסק את דין הגמרא גם ביחס לתאנים יבשות לחלוטין. לעומתו, התוספות במסכת שבת (קנ: ד"ה במחובר) סברו שהגמרא דיברה דווקא על תאנים שצמקו. בתאנים שהתייבשו לחלוטין, לדעת התוספות, אין חיוב בשבת משום קוצר, אף שבפועל הן עדיין מחוברות לאילן.

לענייננו, ייתכן שדינו של גט על גבי אילן שהתייבש תלוי במחלוקת ראשונים זו. לפי הרמב"ם גט כזה נחשב כמחובר ופסול, ואילו לפי התוספות האילן אינו נחשב כמחובר, כיוון שאינו יונק מהקרקע, והגט כשר⁵. אמנם, גם לפי התוספות עדיין ייתכן שנפסול את הגט משום מחוסר קציצה, אף על פי שהוא איננו מוגדר כמחובר.

תלוש ולבסוף חיברו

מקרה נוסף שבו עסקו הראשונים הוא גט על גבי דבר שנתלש ואחר כך חובר שוב אל הקרקע. הרשב"א מדייק ממשנתנו, שתלוש ולבסוף חיברו פסול לגט. אך הוא מסייג זאת למקרה שהיה ביטול, כלומר – האדם התכוון שהחיבור אל הקרקע יהיה חיבור קבוע ולא ארעי:

"ונראה לי דמכאן יש לדקדק דתלוש ולבסוף חברו ובטלו ה"ל כמחובר ופסול, ואף על גב דלענין עבודה זרה הוי כתלוש... ולענין הכשר זרעים פלוגתא דתנאי הוה, הכא סבירא להו דה"ל כמחובר.
...דאין לך דבר שיהא בו תלוש ולבסוף חברו ולא בטלו כמחובר"
(רשב"א גיטין כא: ד"ה מתניתין).

הרשב"א דן בדבריו בתחומים אחרים בהלכה, שבהם ישנה התייחסות לתלוש ולבסוף חיברו. ניתן למנות מספר תחומים כאלה:

א. עבודה זרה – הגמרא במסכת חולין (טז.) מלמדת, שדבר מחובר שנעבד כעבודה זרה אינו נאסר בהנאה. אולם, תלוש ולבסוף חיברו נחשב תלוש לעניין זה, ולכן המשתחוה לביתו – אסר את הבית בהנאה.

ב. הכשר זרעים – אוכלים אינם מקבלים טומאה עד שיוכשרו לכך על ידי מגע של משקה. מי גשמים יכולים להכשיר את האוכלים לקבל טומאה, אם נפלו לרצונו של האדם, והוא החשיב אותם בדעתו⁶. מחשבה זו מועילה דווקא כאשר האדם היה

5 יש לציין, שבהלכות טומאת אוכלין (פ"ב ה"ה) פוסק הרמב"ם שאם יבש האילן ויש בו פירות – הם נחשבים כתלושים, כדברי הגמרא שציטטנו. נראה, אם כן, שלדעת הרמב"ם קיים חילוק בהקשר זה בין תחומים שונים בהלכה, ואם כן לא נוכל לדעת בוודאות מהי שיטתו בהלכות גיטין. אמנם, מסברה ניתן היה לומר שהחילוק של הרמב"ם הוא בין עץ שיבש לפירות שיבשו, אך הרמב"ם שם בפירוש לא מחלק כך. עם זאת, ייתכן שהראב"ד שם סבר שקיים חילוק כזה, ובכך מתיישבת קושיית ה'כסף משנה' על הראב"ד – עיי"ש.

6 בעניין זה נחלקו הרמב"ם ושאר הראשונים בפירוש המשנה הראשונה במסכת מכשירין. לדעת הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ב ה"א-ב) יש צורך במחשבה ורצון גם בשעת ירידת הגשמים וגם בשעת נפילתם על האוכל. הר"ש על אתר והראב"ד שם חולקים, וסוברים שדי במחשבה באחד מהשלבים האלה.

מעוניין במי הגשמים לצורך דבר תלוש, כגון הדחת כלים מיטלטלים. אם האדם היה מעוניין במי הגשמים לצורך דבר מחובר – לא די במחשבה זו כדי שהמים יכשירו את האוכלים. הגמרא במסכת חולין (שם) מביאה מחלוקת בעניין מי גשמים שהאדם היה מעוניין בהם לצורך תלוש ולבסוף חיברו, האם די בכך לצורך הכשר אוכלים או לא.

ג. שחיטה – כפי שראינו לעיל, גם בהלכות שחיטה קיים פסול מחובר, וסכין השחיטה צריכה להיות תלושה דווקא. הגמרא שם (טז-טז:) מסתפקת בעניין תלוש ולבסוף חיברו, האם הוא כשר או פסול לשחיטה.

ד. סוכה – גם בהלכות סוכה קיים דין מחובר: אילן המחובר לקרקע פסול לסכך. תרומת הדשן (סי' פ"ט) סבר שתלוש ולבסוף חיברו כשר לסכך, וכך פסק להלכה המגן אברהם בהלכות סוכה (או"ח תרכ"ט ס"ק יא).

אנו רואים, אם כן, שהתשובה לשאלה האם תלוש ולבסוף חיברו נחשב תלוש או מחובר איננה אחידה, והיא משתנה מתחום אחד למשנהו. כדי להכריע בעניין תלוש ולבסוף חיברו בכל אחד מהתחומים, יש לברר מהו יסוד דין מחובר בתחום זה. מסתבר שבעניין זה קיימים הבדלים עקרוניים בין התחומים השונים, כפי שניתן ללמוד מהמקורות שמהם לומדת הגמרא את הדין בכל תחום.

בהלכות הכשר אוכלים, מסתבר שדין מחובר מתייחס לזהות החפץ. השאלה הנשאלת היא: האם המים יועדו לשטיפת חפץ תלוש או מחובר? בהלכות שחיטה, לעומת זאת, ייתכן שהדגש איננו על זהות החפצא אלא על תהליך השחיטה. הגמרא לומדת את דין מחובר בשחיטה מפסוק בפרשת עקדת יצחק:

”מנין לשחיטה שהוא בתלוש? שנאמר: ויקח את המאכלת לשחוט”

(חולין טז).

הדגש בלימוד זה הוא על מעשה לקיחה של המאכלת – סכין השחיטה. לקיחה זו אינה יכולה להתבצע אלא בדבר תלוש. המאירי שם (טז:) ד"ה וזהו ביאור המשנה) למד מכאן, שלכתחילה אין לשחוט בתלוש ולבסוף חיברו אפילו אם לא ביטלו, והחיבור הוא ארעי. במקרה כזה מסתבר שהחפצא איננו מוגדר כמחובר, אך על כל פנים אי אפשר לבצע בו מעשה לקיחה, ולכן אין לשחוט בסכין כזו.

בהלכות עבודה זרה, המיעוט של מחובר נלמד מפסוק בספר דברים, שבו מצווה התורה להשמיד את כל מוקדי העבודה הזרה של הגויים בארץ: ”את אלהיהם על ההרים” – ולא ההרים אלהים. מסתבר שדרשה זו באה למעט כל דבר השייך למערכת הטבעית, ואין בו תפיסת יד אדם. ההרים אינם נאסרים בהנאה משום עבודה זרה,

כיוון שהם אינם חלק מעולמו של האדם אלא חלק מעולם הטבע. לפי זה מובן מדוע תלוש ולבסוף חיברו נחשב כתלוש לעניין עבודה זרה. התלישה הכניסה את החפץ לעולמו של האדם, וכעת גם החיבור המחודש איננו יכול להחזיר את הגלגל אחורנית, ולהשיב את החפץ למערכת הטבעית.

אם נחזור להלכות גיטין, מסתבר שגם כאן הדין של תלוש ולבסוף חיברו יהיה תלוי ביסוד דין מחובר: האם זהו דין בזהות החפץ, או דין בתהליך הגירושין? כפי שראינו לעיל, ייתכן ששאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים בעניין המקור לדין מחובר. מקור נוסף המתקשר לעניין זה נמצא בתוספתא:

”יכתב ונתן – מה נתינה בתלוש, אף כתיבה בתלוש”

(תוספתא גיטין פ"ב ה"ז).

התוספתא איננה מתמקדת בזהות החפצא, אלא בתהליך: מעשה הכתיבה צריך להתבצע בתלוש. לפי זה מסתבר שתלוש ולבסוף חיברו יהיה פסול לגט. גם אם החפצא עצמו מוגדר כתלוש, מכל מקום מעשה הכתיבה איננו מתבצע בחפץ מיטלטל אלא בחפץ הנעוץ ומחובר לקרקע, ולכן הגט פסול.

כמובן, ניתן לחלק בהקשר זה בין מחובר למחוסר קציצה. ייתכן שלעניין דין מחובר די בכך שהחפץ מצד עצמו מוגדר כתלוש כדי להכשיר את בגט, אך עדיין הוא יהיה פסול מדין מחוסר קציצה. דין מחוסר קציצה מתייחס לתהליך הגירושין, ולעניין זה ייתכן שגם תלישה של דבר הנעוץ בקרקע נחשבת כקציצה, וקוטעת את הרצף בין הכתיבה לנתינה.